



De Reformatie

jaargang 65 / 17

27 januari 1990

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend.

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

Domineeskerk of vrijwilligerskerk?

UIT DE SCHRIFT
Doden horen

KERKELIJK LEVEN
Bijbelstudie in de gemeente

KORT GEHOUDEN
**Bescheidenheid siert de natuur-
wetenschap**

OPVOEDING EN ONDERWIJS
**Gereformeerd voortgezet onderwijs
en het regeerakkoord IV (slot)**

KIJK OP DE KERK TE...
Rotterdam-Delfshaven

OECUMENICA
Piëtisme en revolutie I

BOEKBESPREKING
**Was Calvijn een Gereformeerde Bonder?
Een feestbundel
Jezus de Verborgene**

PERSSCHOUW
**Evangelisch of gereformeerd? / Pastro-
raat zonder theologie? / De leraar /
Schrijfvaardigheid van studenten
beneden peil / Europa: zendingsveld
voor christenen en moslims / Het recht
van appèl / Punten en komma's**



schooldag zoveel mensen uit heel Nederland, 357
van Roodeschool tot Axel en van Oldenzaal tot
Beverwijk naar Kampen komen, dan kun je
daaraan merken, dat wij die opleiding tot predi-
kant heel belangrijk vinden.

Men zegt wel eens, dat hier in Kampen zo'n
beetje het hart van ons kerkelijk leven klopt.
Dan lijkt het erop, dat de figuur van de dominee
in onze kerken centraal staat. Is dat wel goed? Is
het wel goed, dat wij hier van heinde en ver
naar toe gekomen zijn voor een soort 'domi-
neesdag'? Wij houden toch ook geen ouderlin-
gendag of een diakendag of een gewone-ge-
meenteleden-dag? Waarom die bijzondere
belangstelling voor het verschijnsel predikant?
Zijn wij dan zo 'dominocentrisch'? Zijn de Ge-
reformeerde Kerken domineeskerken?

Over deze kwestie – een thema uit het vak ge-
meenteopbouw – willen we graag even met el-
kaar doorpraten vandaag.

Er is namelijk tegenwoordig wereldwijd een
sterke stroming in allerlei christelijke kerkge-
meenschappen, die de dominee – nee, niet wil
afschaffen, – maar dan toch wel een toontje la-
ger wil laten zingen en hem wat meer naar de
achtergrond wil hebben in de kerk. Men noemt
dat een 'laïcale' beweging. Laïcaal, dat is afge-
leid van het Latijnse woord voor 'leek'. De laï-
cale beweging betekent, dat men heel het kerke-
lijk leven wil opzetten vanuit de 'leek', d.w.z.
het gewone gemeentelid.

Dit laïcale model vindt vandaag ook in ons land
brede aanhang. En vandaaruit kijkt men kritisch
aan tegen bijvoorbeeld zo'n schooldag als wij
vandaag houden. Zoiets hoort toch typisch bij
een voorbije tijd, toen de predikant nog de cen-
trale figuur was in de kerk en toen meneer pas-
toor nog alles bedisselde in de parochie. Dat
kán toch eigenlijk in deze moderne tijd niet
meer?

De kritiek die men op zo'n manier van kerk zijn
heeft, cirkelen om vooral twee punten.

Domineeskerk of vrijwilligerskerk?*

We zijn hier op deze Schooldag bijeengekomen
rondom de Theologische Universiteit van onze
Gereformeerde Kerken. En die Theologische
Universiteit dat is – een beetje oneerbiedig ge-
zegd – onze 'domineesschool'. Die dominees-
school staat vandaag in het centrum van de aan-
dacht. Dat heeft bij ons een lange traditie. En
als je vandaag naar Kampen gekomen bent, dan
sluit je je van harte bij die traditie aan.

Maar in onze tijd dringt zich tegen zulke tradi-
ties toch wel een kritische vraag op. Deze
vraag: of zo'n happening als onze schooldag ei-
genlijk wel op z'n plaats is in de kerk. Is het
niet een wat ongezonde zaak? Als hier op de

Toespraak gehouden op
de Theologische Hoges-
chooldag 13 september
1989.

Was Calvin een Gereformeerde Bonder?

Dr. C. Graafland, hoogleraar vanwege de Gereformeerde Bond te Utrecht, schreef een boek over Calvijns visie op de kerk. Het is een helder geschreven overzicht geworden van wat Calvin schrijft in de eerste hoofdstukken van het vierde boek van zijn Institutie.

Het blijft niet bij een beschrijving van Calvijns inzichten. Vanuit de visie van Calvin zoekt de auteur nadrukkelijk de aktualiteit van het Samen-op-Weg tijdperk: hoe moet het gereformeerde karakter van de kerk eruit zien (9)?

■ Aktualiteit

Inderdaad is de manier waarop Calvin de bijbel heeft nagesproken in zijn leer over de kerk actueel. Dat blijkt b.v. als Graafland wijst op Calvijns polemieken met Rome (waar de bisschop en de sacramenten zijn, is de kerk) en met de dopers (waar de Geest is, is de kerk, met negatie van het ambt, en soms zelfs van het Woord zelf) (75v). Graafland wijst aan hoe Calvin niet blijft steken in het afwijzen van deze visies, maar de legitieme elementen eruit in zijn visie opneemt: omdat de kerk kerk van het Woord is, is zij kerk van de sacramenten en de ambtelijke dienst (Rome), en is zij leef- en werkruimte van de Geest (de dopers). Geest en ambt vormen geen tegenstelling.

Ook Calvijns spreken over de heiligheid van de kerk als een nog-niet-voltooid heiligheid blijft actueel (99v), b.v. voor ambtsdragers die teleurgesteld raken over de gemeente die aan hun zorgen is toevertrouwd.

Naar aanleiding van Calvijns visie op de kerk

maakt Graafland hier en daar behartenswaardige opmerkingen, b.v. over de ideologiserende werking van de term 'vaderlandse' kerk ('De historische continuïteit kan nooit een zelfstandig criterium van het kerk-zijn worden') (111v). Hetzelfde oordeel treft het wanneer het kerkelijk bestaansrecht wordt gefundeerd op noodzakelijk geachte leerstukken als b.v. een bepaalde heilsorde, soms nog weer uitgewerkt in een bepaald geestelijk belevingspatroon ('...daar heerst de ideologie, die uit de mens opkomt') (90, 93).

■ Zichtbaar en onzichtbaar

Wie Calvijns Institutie leest over de kerk, krijgt te maken met de termen 'zichtbare' en 'onzichtbare kerk'. Het is goed te bedenken dat die terminologie ouder is dan A. Kuyper, en dat je (zoals Calvin) er ook iets anders mee kunt bedoelen dan Kuyper ermee bedoelde.

Calvin bedoelt met de term 'onzichtbare kerk' de kerk zoals God die ziet: God weet wie de zijnen zijn, en houdt hen onder zijn zegel besloten; het bloed van Christus kan niet onvruchtbaar gemaakt worden (Inst. 4.1.2). Dat is de *troost* waarop Calvin wijst, wanneer hij konstateert dat een klein en armzalig getal van echte gelovigen schuil gaat onder een grote menigte (de zichtbare kerk, de kerk zoals wij haar zien).

De zichtbare en de onzichtbare kerk zijn voor Calvin twee aspecten van de *ene* kerk, en vormen dus geen tegenstelling. Het gaat om de ene kerk, zoals God die ziet (voor ons onzichtbaar) en zoals die voor ons zichtbaar is, vermengd met huichelaars (Inst. 4.1.7).

Het is daarom onterecht als Graafland spreekt over een 'diep ingrijpende dualiteit', een 'diepgaand essentieel verschil' tussen de zichtbare en de onzichtbare kerk in de visie van Calvin (49v). Het gaat niet om twee realiteiten, zoals Graafland schrijft (32), maar om dezelfde kerk.¹ Deze weergave door Graafland hangt samen met zijn interpretatie van wat Calvin schrijft over de zichtbare kerk. Volgens Graafland is de zichtbare kerk voor Calvin slechts een uiterlijk hulpmiddel (16). Zij staat op een veel lager niveau en is niet de werkelijke kerk (52).

Deze interpretatie doet o.i. geen recht aan wat Calvin bedoelt. Als Calvin schrijft dat de zichtbare kerk zo genoemd wordt 'ten aanzien van de mensen' (Inst. 4.1.7), dan kan hij daarmee niet bedoelen dat deze zichtbare kerk niet de werkelijke kerk is, zoals Graafland stelt (52). Calvin schrijft aan het begin van die paragraaf immers dat de Heilige Schrift *in tweeërlei zin* van dé (ene) kerk spreekt.

Inderdaad handelt boek vier van de Institutie 'over de uiterlijke hulpmiddelen door welke God ons tot de gemeenschap met Christus no-

¹ Vgl. H. Quistorp, *Sichtbare und unsichtbare Kirche bei Calvin*, in *Ev. Theol.* 9 (1949-1950), 83-101 – een artikel waarmee de literatuurlijst van Graafland aangevuld zou kunnen worden.

digd en in haar houdt'. Het is voor ons nog een vraag of Calvijn ook de kerk zelf rekent tot die uiterlijke hulpmiddelen. Zijn niet de prediking en de sacramenten de uiterlijke hulpmiddelen, die aan de kerk zijn toevertrouwd (Inst. 4.1.1)? Maar hoe dat ook zij: 'uiterlijk' is voor Calvijn hier niet: slechts uiterlijk, zoals Graafland het weergeeft. Het is niet terecht Calvijn op dit punt op één lijn te plaatsen met de dopersen ('De laatsten zagen de kerk ook als iets uitwendigs, in nog veel sterkere mate dan Calvijn' (17), terwijl Calvijn daaraan dan wel andere consequenties zou hebben verbonden dan de dopersen). Calvijn wijst de spiritualistische visie op de kerk van de dopersen immers uitdrukkelijk af, zoals Graafland zelf schrijft (75). Trouwens, Calvijns interpretatie verdraagt zich ook slecht met het door Calvijn gebruikte beeld van de (zichtbare) kerk als moeder (Inst. 4.1.4). Wat te denken van een kind dat zijn moeder bestempelt als 'slechts een uiterlijk hulpmiddel'?

■ Wat maakt de kerk tot kerk?

De prediking van het Woord en de onderhouding van de sacramenten maken de kerk tot kerk, noteert Graafland als Calvijns mening. Graafland ziet in dit criterium een geweldige ruimte, 'omdat het ons brengt tot de overtuiging, dat waar het Woord met de sacramenten op de rechte wijze wordt bediend, daar nog steeds de kerk te vinden is' (82). Het is de vraag of de ruimte die Graafland ziet dezelfde ruimte is als Calvijn bedoeld heeft.

Graafland wijst op het onderscheid dat Calvijn maakt tussen al dan niet *noodzakelijke leerstukken* (Inst. 4.1.12). Wat Calvijn verstaat onder noodzakelijke leerstukken wordt echter minimaliserend beschreven en gehanteerd. Het voorbeeld dat Calvijn zelf geeft (verschil van inzicht over de plaats waar de zielen van de gestorvenen de Here loven moet mogelijk zijn in de kerk) funktioneert niet. Het zou volgens Graafland b.v. in de lijn van Calvijn zijn om de kinderdoop te beschouwen als een niet-noodzakelijk leerstuk. Hoezeer dat niet Calvijns bedoeling is kan blijken wanneer Calvijn de kinderdoop in een apart hoofdstuk aan de orde stelt (Inst. 4.16). Het blijkt hem daarbij te gaan om de zuiverheid van de leer in een 'zeer belangrijke zaak'. 'Indien... bewezen wordt, dat de kinderdoop geenszins verstoken is van Gods gezag, dan moeten we ons ervoor hoeden, dat we niet aan Gods heilige instellingen tornen en zo ook de Auteur zelf smaadheid aandoen' (Inst. 4.16.1).

Graafland vermeldt dat Calvijn de *tucht* niet noemt als één van de kenmerken van de kerk. Volgens Graafland wordt de tucht door Calvijn structureel op een secundaire plaats gezet (77v).

De tucht hoort niet bij het eigenlijke lichaam van de kerk, zij is slechts een functie van de kerk (79). Ook dit is een minimaliserende weergave. Inderdaad noemt Calvijn de tucht niet als kenmerk van de kerk. Maar hij noemt de tucht de spieren, of de pezen van de kerk: daardoor worden de leden van het lichaam met elkaar verbonden (Inst.4.12.1).

Verwijder deze 'spieren', en je krijgt 'de uiterste verstrooiing van de kerk' volgens Calvijn. Een kerk zal niet lange tijd staande kunnen blijven zonder de band van de tucht (Inst. 4.12.4). Kun je dat nu zo weergeven dat Calvijn de tucht structureel op een secundaire plaats zet?

Opmerkelijk is wat Graafland meent te kunnen afleiden uit het feit dat Calvijn niet spreekt over een landelijk georganiseerde kerk. Graafland meent dat de landelijk georganiseerde kerk bij Calvijn een secundaire plaats inneemt in verhouding met de plaatselijke kerk, waar het Woord en de sacramenten worden bediend (62). Met wat hij ziet als Calvijns visie gaat Graafland vervolgens naar de kerkelijke aktualiteit. 'Waar het Woord recht wordt bediend, en waar de sacramenten recht worden bediend, daar is de kerk. Ook nu. En dat is uit de aard der zaak een plaatselijk gebeuren. En hoe het dan toegaat in de landelijke organisaties, dat zijn zaken van hoogstens secundaire betekenis' (83).

Die landelijke organisaties (generale en provinciale synodes, classisvergaderingen) vergelijkt hij vervolgens met een corset, waarin het lichaam van de kerk in een bepaald fatsoen wordt gebracht. Zo'n corset kan z'n nut hebben, maar het functioneren van het lichaam kan er ook door worden gehinderd (84). Zo meent Graafland een oorspronkelijk calvijns-reformatorisch element te ontdekken in de opstelling van de 'Hervormd-Gereformeerden', die in de Nederlandse Hervormde Kerk blijven omdat plaatselijk de bediening van het Woord en de sacramenten nog gevonden wordt. De landelijke organisatie is immer secundair (116)?

Het is toch wel zeer de vraag of Calvijn zich hierin zou herkennen. Eenheid is voor Calvijn altijd eenheid in Christus, zoals Graafland noteert (114): '...de gemeenschap der liefde hangt zo aan de eenheid des geloofs, dat de laatste het begin, het einde, kortom de enige regel der eerste moet zijn. Laat ons dus bedenken, dat, telkens als de kerkelijke eenheid ons aangeprezen wordt, het hierom gaat dat, terwijl onze verstanden overeenstemmen in Christus, ook onze willen door een wederkerige welwillendheid in Christus met elkaar verbonden zijn' – het fundament van eenheid is één God, één geloof en één doop (Ef. 4,5) (Inst. 4.2.5). Zou dat alleen gelden voor de eenheid binnen een plaatselijke

gemeente, en niet voor de eenheid van een landelijk georganiseerde kerk of een kerkverband? Overigens lijkt die landelijke organisatie in omgekeerde richting wél iets te betekenen, volgens Graafland. Kerken (gemeenten) waar de bediening van Woord en sacrament niet meer plaatsvindt, mogen nog geen valse kerken (gemeenten) genoemd worden. Want is het niet zo, vraagt Graafland, 'dat krachtens het feit, dat zij tot het verband van kerken behoren, waarin ook ware kerken (gemeenten) zijn, zij niet onder het oordeel van valse kerk vallen, maar op een of andere indirecte wijze in de uitstraling van deze ware kerken mogen delen' (117v)? Hier horen we zeker de stem van Calvijn niet meer!

■ Calvijn en de Gereformeerde Bond

Zo zoekt Graafland vanuit Calvijns visie op de kerk de aktualiteit. Zijn boek is óók een verdediging van de positie van de Gereformeerde Bond in de Hervormde Kerk. In het boek is deze zaak onderhuids steeds aanwezig.

De zichtbare kerk als slechts een uiterlijk hulpmiddel, essentieel verschillend van de onzichtbare kerk; de ruimte om leerstukken als niet noodzakelijk te bestempelen; de secundaire plaats van de tucht in de kerk; en last but not least het minimaliseren van de betekenis van de landelijk georganiseerde kerk – nu Graafland zelf uitdrukkelijk aandacht vraagt voor de aktualiteit van Calvijns visie op de kerk, en voor de positie van de Gereformeerde Bond in de Hervormde Kerk, is het toch zeker geen resultaat van onwelwillend lezen dat we de weergave van Calvijns visie op de kerk begrijpen als een verdediging van de kerkelijke positie van de Gereformeerde Bond.

Dat is het goed recht van een 'Bonder' – wanneer Calvijns visie op de kerk de 'Bonders' zou steunen in hun positiekeuze, zouden zij daar terecht waarde aan hechten.

Maar dan moet wel recht worden gedaan aan Calvijn. En daarvan is in dit boek op centrale punten geen sprake.

H. ten Brinke

N.a.v.: C. Graafland, *Kinderen van één moeder*. Calvijns visie op de kerk volgens zijn Institutie. Kok Kampen (1989); (Reformatie-reeks deel 28); 130 pagina's, incl. literatuurlijst; prijs f 21,50. Storende drukfouten: pag. 52 ('onzichtbare kerk' moet zijn: zichtbare kerk); pag. 85 ('Inst. IV,12' moet zijn: Inst. V,1,12); pag. 106 ('de zeventiende eeuwse Hervorming' moet zijn: de zestiende eeuwse Hervorming)

Een feestbundel

Het feest van de opstanding van de Here Jezus is het oudste feest van de christelijke Kerk. Vanaf het allereerste begin werd dit heilsfeit van zondag tot zondag herdacht. In de tweede eeuw komt ook de jaarlijkse paasfeestviering op, waarbij niet alleen de opstanding maar ook de geboorte en de hemelvaart herdacht werden.

Als in de vierde eeuw de Kerk vrij is geworden, begint in de 'moedergemeente' te Jerusalem, mede onder invloed van een toenemend aantal pelgrims dat de 'heilige' plaatsen bezoekt, het proces van historisering van het Paasfeest en wat daaraan voorafging: men gaat de herinnering van het lijden, sterven en opstanding van Christus vieren op de plaatsen, dagen en uren waar die gebeurtenissen volgens de evangeliën zich hadden voltrokken. Deze gewoonte werd ook in andere gemeenten voor zover mogelijk nagevolgd. De bisschoppen hadden in die periode alle gelegenheid voor de verkondiging van het Woord. Alle dagen van de paasweek waren er diensten. Een mooi middel voor het onderwijzen van de gemeenteleden, die voor hun bijbelkennis vrijwel uitsluitend op de prediking waren aangewezen.

Van diverse bisschoppen uit de vierde en vijfde eeuw zijn ons preken uit de paastijd overgeleverd. Een aantal van deze preken is nu uit het Grieks vertaald door enkele leden van de vakgroep Oudchristelijk Grieks en Latijn van de Faculteit der Letteren aan de V.U. Met de uitgave hiervan in de serie *Christelijke Bronnen* is zo het uitzicht geopend op een gebied dat veelal buiten het blikveld bleef. Een gemis, want het is een feestelijk landschap dat we nu te zien krijgen. Het paasfeest, het feest van de opgestane Heer, is het grote feest van Zijn Kerk. De predikers werden niet moe om met alle mogelijkheden waarover ze beschikten – en dat waren er